

<https://doi.org/10.62837/2025.9.320>

MIRZƏYEVA ARZU AĞANƏHMƏD QIZI
Azərbaycan Tibb Universiteti
Azərbaycan dili kafedrası
mirzayeva.arzu1960@gmail.com
ORCID:0009-0003-6717-4785

QLOBALLAŞMA DÖVRÜNDƏ MÜASİR TƏLƏBLƏR

X Ü L A S Ə

Açar sözlər: *Qloballaşma, milli kimlik, müasir tələblər, dil siyasəti, rəqəmsallaşma*

Bu məqalədə qloballaşma dövründə cəmiyyətin inkişafına uyğun olaraq qarşıya çıxan müasir tələblər və bu tələblərin milli kimlik, dil, təhsil və mədəniyyət sahələrinə təsiri təhlil olunur. Qloballaşma dünya xalqlarını birləşdirsə də, hər xalqın öz dəyərlərini qoruyaraq bu prosesdə yer alması vacibdir. Məqalədə Azərbaycan cəmiyyətində modern çağırışlara cavab verən yanaşmalar və strategiyalar müzakirə olunur. Eyni zamanda, informasiya texnologiyalarının təsiri, rəqəmsallaşma, dil və mədəni irsin qorunması kimi məsələlərə toxunulur. Təhsil sistemində qloballaşmanın rolu və yerli dəyərlərlə harmoniyası vurğulanır. Müəllif qeyd edir ki, müasir tələblərə cavab verən adaptiv yanaşmalar milli inkişaf üçün zəruridir. Qloballaşma ilə mübarizə deyil, uyğunlaşma vacib sayılır. Azərbaycan cəmiyyətinin bu prosesdə öz kimliyini qoruyaraq integrasiya edə bilməsi əsas hədəf kimi göstərilir. Məqalə müasir dünyada milli dəyərlərin yaşadılması və qorunması yollarını araşdırır.

Mirzayeva Arzu Aghanahmad

MODERN REQUIREMENTS IN THE ERA OF GLOBALIZATION

S U M M A R Y

Keywords: *Globalization, national identity, m*

odern demands, language policy, digitalization

This article analyzes the modern demands emerging in the era of globalization and their impact on national identity, language, education, and culture. While globalization unites nations, it is crucial for each society to preserve its values. The article explores how Azerbaijani society responds to modern challenges through adaptive approaches. The influence of information technologies, digitalization, and cultural heritage preservation are discussed. The role of education in harmonizing global and local values is emphasized. The author argues that adaptive strategies are essential for national development. It is not about resisting globalization, but about adapting wisely. The main goal is to integrate into the global world while maintaining national identity. The paper explores how traditional values can coexist with global changes.

Azərbaycan dili bu gün bütün dünya azərbaycanlılarını bir-biri ilə ünsiyyətini təmin edən möhtəşəm bir dildir. Son illərin hesablamasına görə bu gün dünyada 50 milyondan çox adam Azərbaycan dilində danışır ki, bu da dünyanın ən böyük dilləri siyahısında 15-20-ci yerləri tutur. Bu dil müstəqil dövlətimizin əsas atributlarından olmaqla xalqımızın yenilməz qalası kimi düşmənlərin hər cür təxribatına sinə gərib. Hər bir millətin öz ana dili xalqın milli kimliyini və mədəniyyətini ifadə edən ən mühüm elementlərdən biridir. Hazırda dilimizin bütün incəliklərini açıb göstərən əsərlərimiz, tədqiqatlarımız vardır. Xalqımızın ölməzliyinin rəmzu, ruhu və canı olan dilimiz haqqında çox yazılıb, çox deyilib. Bizim vəzifəmiz dilimizin müasir elmi konsepsiyalar baxımından tədqiqini davam etdirməkdir. Bütün sahələrdə qloballaşma müşahidə edildiyi kimi, dillə ünsiyyət sahəsində də belə bir proses özünü aydın şəkildə göstərir. Qloballaşma - elmi yeniliklərin və kəşflərin hesabına sürətli inkişafı xarakterizə edilən, mədəniyyət, ictimaiyyət, siyasət, elm və təhsil, iqtisadiyyat kimi sferaları əhatə edən və ideoloji bütövlüyü formalaşdırmaq yolu ilə inteqrasiyaya nail olan unversal bir hadisədir. Təşəkkül dövrü XX əsrin əvvəlindən götürülən, qloballaşma prosesini xarakterizə edən əsas cəhətlərdən biri ölkələrarası beynəlxalq səciyyəli kommunikasiyaya olan tələbatdır. Başqa sözlə desək, qloballaşma dedikdə siyasət, ticarət və oxşar ideyalar mübadiləsi yolu ilə dövlətləri və maliyyə bazarlarını birləşdirən, sosiomədəni, texnoloji xüsusən də iqtisadi amillərin mürəkkəb kombinasiyası nəzərdə tutulur. Bir çox sferalarda zaman, məkan sıxlaşmasına səbəb olan nəhəng qloballaşma hadisəsi ayrı-ayrı mədəniyyətlərin qarşılaşması, onların bir birinə doğru istiqamətlənməsi ilə nəticələnir. Dil və mədəniyyət arasında əlaqə danılmazdır, çünki qarşılıqlı ünsiyyət prosesində sözlərin və hərəkətlərin real gücünü dərk etmək üçün cəmiyyət üzvlərinin ehtiyac duyduğu anlayış məhz mədəniyyətdir. Mədəniyyət hər hansı bir milləti, xalqı başqalarından fərqli edən mənəvi dəyərlər, həyat tərzini, məhz həmin xalqa mənsub olan düşüncələrin, ənənələrin formalaşdırdığı ümumi hadisədir. O, nəsillərin bir-birinə ötürdüyü ictimai irsin bir nümunəsidir. Eyni zamanda mədəniyyət, bu və ya digər xalqın özünəməxsus yaradıcılığının, davranış tərzinin daxil olduğu təbii və canlı bir varlıq olaraq qeyd edilir. Mədəniyyətlə bağlı olan, onu formalaşdıran hər bir məqam özünü dilin köməyi ilə reallaşdırır. Beləki, din, təhsil, tərbiyə, adət və ənənələr, şifahi və yazılı ədəbiyyat, incəsənət kimi müxtəlif növlü ünsürlər mədəniyyətin ötürmə vasitələridir. Başqa sözlə desək mədəniyyət insan zəkasının və əlinin təsiri ilə dəyişikliklərə məruz qalan və bu səbəbdən də sosial situasiyanın bir parçası olan hər hansı bir proses kimi qiymətləndirilə bilər. Bu anlayış yalnız insanla bağlı olub, insandan yaranır və onda yekunlaşır. Təsədüfi deyil ki, mədəniyyət fenomenini dərk etmək məqsədilə insanı araşdırmaya cəlb edirlər. Mədəniyyətə verilən çoxsaylı təriflərin müqayisəsi onu deməyə imkan verir ki, onun başlıca özülü öz əksini insan təfəkküründə tapır. Cəmiyyətin başlıca kommunikasiya vasitəsi, fikir mübadiləsi aləti olan dil insanın fəaliyyət prosesini, onun sosial və ictimai cəhətdən varlığını şərtləndirən sosial mədəni hadisə kimi qəbul edilir. Dil daşıyıcısının

ətraf aləm, reallıq haqqında olan biliyi dil və mədəniyyət əlaqəsinin dərk olunması üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. İnsanın öz mövcudluğunu dərk edən vaxtdan etibarən dilin yaranması və keçdiyi inkişaf dövrü ilə bağlı mülahizələr irəli sürməsi onun insan həyatı üçün əvəzolunmaz olduğunun göstəricisidir. Məlumdur ki, hər bir xalqın mədəni irsi, tarixi, məişəti və adət ənənələri öz təzahürünü o xalqın dilində tapmışdır. Tarixi inkişafdan keçərək formalaşmış çoxmədəniyyətli bir cəmiyyətin mövcudluğu və bu cəmiyyəti qoruyub saxlamaq üçün dövlətin siyasi iradəsinin mövcud olması əslində multikulturalizmin mövcud olmasına əsas verir. Azərbaycan daim müxtəlif mədəniyyətlərin toqquşduğu, müxtəlif xalqların özlərinə güvənli vətən seçdiyi məkan kimi hələ də liderlər sırasındadır və illər keçməsinə baxmayaraq multikultural cəmiyyətə açılan qapılardan biri məhz Azərbaycandır. Heydər Əliyev 1993-cü ilin 15 iyununda ölkə rəhbərliyinə qayıtdığı gün, Milli Məclisdə etdiyi ilk çıxışında bu məqamı xüsusi vurğulamış, respublikadakı çoxmillətliyi Azərbaycanın sərvəti adlandırmışdır: “Azərbaycan əhalisinin çoxmilli tərkibi bizim sərvətimizdir, üstünlüyümüzdür. Azərbaycanın ən başlıca sərvətlərindən biri qədimlərdən bu torpaqda yaşayan, öz taleyini, öz həyatını bu torpağa bağlayan müxtəlif dinlərə etiqad edən adamlardır. Biz bunu qiymətləndiririk və saxlayacağıq. Dövlət, ölkə nə qədər çox xalqı birləşdirsə, bir o qədər zəngin olur, çünki onların hər biri ümumdünya mədəniyyətinə və sivilizasiyasına öz töhfəsini verir. Azərbaycan onun ərazisində yaşayan bütün millət və xalqların ümumi vətənidir. Azərbaycanlı sözü bizi həmişə birləşdirib”. Ulu öndərin ümumdövlət məfkurəsi səviyyəsinə yüksəltdiyi Azərbaycançılıq ideyası da mahiyyət etibarilə milliliyin və bəşəriyyətin təcəssümüdür. Bu ideya heç bir halda milli təcrid olunmanı tələq etmir, o, təkə milli kimliyin ifadəsi, xalqın mənəvi irsinə hörmət, onun təbliği və tərənnümü demək deyil, eyni zamanda dünya irsinə, ümumbəşəri dəyərlərə açıqdır. O deyirdi: “Biz həm milli tariximizdən aldığımız mənəvi sərvətlərdən istifadə etməli, həm də bəşəriyyətin yaratdığı mənəvi dəyərlərə yiyələnəliyik”. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev öz çıxışlarında daima vurğulayır ki, multikulturalizm və qloballaşma Azərbaycanda həyat tərzidir, dövlət siyasətidir və alternativ yoxdur. Güclü multikulturalizmin (dövlət siyasəti müstəvisində) mövcud olduğu hər bir dövlətə bu anlayış xarakterikdir. Hər hansısa qanuni, siyasi quruluşu və ya idarəetmə formasını bir aya, bir ilə və ya bir neçə ilə dəyişmək mümkündür. Ancaq hər hansı bir xalqın mədəniyyətini yüz illər keçsə də dəyişmək mümkün deyil. Bugünkü dünyada xalqların sayı dövlətlərin sayından 10 dəfə çoxdur. Əgər hər bir xalqın öz mədəniyyətini qoruyub saxlamaq hüququ olmasaydı, hər bir coğrafiyada etnik münaqişələrin qarşısını almaq mümkün olmazdı. Qloballaşmanın əsas cəhətlərindən biri də odur ki, hər bir xalq öz mədəniyyətini təbliğ edir. Mədəniyyətin qloballaşması həm də dünya mədəni dəyərlərinin qarşılıqlı əlaqəsini təşkil edir. Xalqlar arasında mədəni əlaqələrin genişlənməsi eyni zamanda həmin xalqların bir-birinə yaxınlaşmasını şərtləndirir. Qloballaşma, ölkələr arasındakı iqtisadi, siyasi və mədəni əlaqələrin güclənməsi ilə müşahidə olunur ki, bu da dil-

lərin bir-birinə təsir etməsinə səbəb olur. Qloballaşma dövründə Azərbaycan dili müxtəlif xarici dillərin, xüsusilə də ingilis dilinin təsiri altında qalır. İngilis dilinin hökmranlığı nəticəsində başqa dillər, o cümlədən Azərbaycan dili də sıxışdırılaraq küncə qısılmış kimi görünür, məhəlli və ya dar çərçivədə işlənir. Əsası odur ki, milli dillərdə yeni məfhumları və konseptləri bildirən sözlər və fikirlər yaranmır, heç buna ehtiyac da qalmır. Digər tərəfdən, dil sahəsində qloballaşmanın bir fəsadı da nəzərə çarpır ki, bu da dillərin qarşılıqlı təsirini heçə endirir. Nəticədə dilə hakim olan xalq eqoist olur. Bu təsirlər Azərbaycan dilində bəzi sözlərin və ifadələrin xarici dillərdən alınaraq düzgün şəkildə adaptasiya edilmədən işlədilməsinə gətirib çıxarır. Xüsusilə televiziya verilişlərində xarici dillərin təsiri altında yaranmış yeni sözlər tez-tez istifadə olunur. Bu tendensiya xüsusilə gənc nəsil arasında yaygınlıq qazanır və dilin saflığının qorunması üçün müəyyən çətinliklər yaradır. Məsələn, bəzi televiziya proqramlarında Beynəlxalq terminlər, texniki və ya elmi ifadələr ingilis dilindən birbaşa alınaraq, Azərbaycan dilinə uyğunlaşdırmadan işlədilir. Bunun nəticəsində Azərbaycan dilinin orijinal qarşılıqları olsa belə, bu terminlərdən istifadə geniş yayılır. Bu isə dilin təmizliyinə mənfi təsir göstərir və yerli terminlərin unudulmasına gətirib çıxarır. Məsələn, “marketinq”, “trend” və s. kimi terminlər tez-tez işlədilir. Bu cür sözlərin istifadəsi onların Azərbaycan dilindəki qarşılıqlarını sıradan çıxarır və dilin təmizliyini pozur. Halbuki, “marketinq” termini “bazar araşdırması” və ya “satış təşviqi”, “trend” isə “meyil”, “layk etmək”, “bəyənmək”, “koment yazmaq”, “rəy bildirmək” kimi tərcümə oluna bilər. Bu nümunələr Azərbaycan dilinin qloballaşma təsiri altında təhrif olunur. Dilin saflığının qorunması üçün televiziya xarici dillərin təsirindən qaçmaq və Azərbaycan dilinin zəngin lüğətindən yararlanmaq vacibdir. Nəticə etibarilə, qloballaşma və multikulturalizm dövründə Azərbaycan dilinin saflığının qorunması və televiziya düzgün tətbiqi prioritet məsələ olmalıdır. Gənclər arasında nitq mədəniyyətinin təbliği və xarici təsirlərə qarşı mübarizə davam etdirməlidir. Göründüyü kimi, Azərbaycan dilinin saflığının qorunması məsələsi televiziya və sosial şəbəkələr vasitəsilə ciddi təsirlərə məruz qalır. Xarici dillərdən təsirlənərək işlədilən terminlər nitq mədəniyyətindəki pozuntular, tərcümə problemləri və qısaltdılmış rəqəmsal məzmunlar dilin düzgün istifadəsinə mane olur. Bu problemlərin həlli üçün aşağıdakı addımlar atılmalıdır.

1. Televiziya proqramlarında xarici dillərdən alınan söz və ifadələrin tərcüməsi təşviq edilməli, dilin zəngin lüğətindən yararlanaraq Azərbaycan dilinə uyğun qarşılıqları işlədilməlidir.

2. Xüsusi serial və şouların dublyajı zamanı dil qaydalarına uyğun tərcümə edilməlidir.

3. Qısaltdılmış və təhrif olunmuş dil formaları televiziya və sosial mediada istifadədən kənarlaşdırılmalıdır.

4. Dilin saflığını qorumaq üçün jurnalistlər və redaktorlar məsuliyyət daşmalıdır.

5. Məktəb və universitetlərdə Azərbaycan dili dərslərinin keyfiyyəti artırılmalıdır.

Azərbaycan dilinin saflığının qorunmaması milli təhlükə signalıdır və hər kəs bu sahədə üzərinə düşən məsuliyyəti dərk etməlidir. Dil bir millətin ruhudur. Bu ruhu qorumaq isə hər bir vətəndaşın borcudur. Dövlət səviyyəsində tədbirlər görülsə də, əsil dəyişiklik cəmiyyətin öz içindən başlamalıdır. Hər birimiz öz danışığımızda, yazışmamızda ana dilimizin saflığını qorumalıyıq. Ümummilli liderimiz H.Əliyev çoxmillətliyi Azərbaycanın sənəti adlandırmışdır. O, öz çıxışlarında deyirdi: “Dövlət, ölkə nə qədər çox xalq birləşdirsə, bir o qədər zəngin olar. Çünki onların hər biri ümumdünya mədəniyyətinə öz töhfəsini verir. Azərbaycan onun ərazisində yaşayan bütün millət və xalqların ümumi vətənidir. H.Əliyevin həyata keçirdiyi siyasət nəticəsində özünün mədəni müxtəlifliyini qorumaq üçün milli azlıqlar və dini qruplarla bağlı çoxlu sayda normativ hüquqi aktlar qəbul olundu. Multikulturalizmin əsasını təşkil edən dövlət – din münasibətlərinə böyük önəm verən ulu öndərimiz deyirdi: “Azərbaycan Respublikası çoxmillətli bir dövlətdir. Azərbaycan müstəqil, demokratik dövlət kimi öz ərazisində yaşayan bütün xalqlara, bütün millətlərə azadlıq, hürrüyyət imkanları verir”. Ulu öndərin həyata keçirdiyi bu siyasət prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Dilimizin saflığının qorunması hər bir vətəndaşın işi olmalıdır. Bu sözləri prezident İlham Əliyev Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının 80 illik yubiley yığıncağında çıxışı zamanı səsləndirib. “Yəni, dövlət, alimlər, dilçilər, yazıçılar, şairlər, jurnalistlər, siyasətlə məşğul olanlar bu məsələyə çox böyük diqqət verməlidirlər. Yəni biz xalq kimi, millət kimi öz dilimizi qorumasaq, dilimizi təmiz, saf saxlamasaq, onda yavaş-yavaş dilimizi itirə bilərik, milli kimliyimiz də sarsıla bilər. Əminəm ki, mənim sözlərim hər kəsə çatacaq və özüm də daim bu məsələ ilə bağlı məşğul olacağam, izləyəcəyəm, lazımı tədbirlər görəcəyəm. Azərbaycan alimlərindən də bax, bu məsələyə də öz münasibətin və dəstəyini göstərmək çağırışını edirəm”. Elə bunun nəticəsidir ki, Azərbaycan həm sosial-iqtisadi, həm də mənəvi dəyərlərin qorunmasına və inkişafına görə region lider dövlətinə çevrilib.

Ə D Ə B İ Y Y A T

- 1.H.Əliyev. “Müstəqillik yolu”. Seçilmiş əsərləri. Bakı 1997;
- 2.İlham Əliyev “Azərbaycan tolerantlıq örnəyidir”. Bakı, Elm və təhsil, səh. 215;
3. Kamal Abdulla. Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları. Bakı “Mütərcim” 2016, səh. 287;
4. Kamal Abdulla. “Ulu öndər Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisidir”. //http://www.azerbaijan-news.az.;
5. F.F.Cahangirov. Dil və mədəniyyət. Bakı Elm və təhsil, 2014/308 səh;
6. F.Veysəlli. Qloballaşma və mədəniyyətlərə ünsiyyətdə qlobal dil problemi. Bakı, Avrasiya Universiteti “Sivilizasiya”, 2012, Cild I, səh.51-59;
7. Qasımzadə, F. Qloballaşma və milli dəyərlər. Bakı: Elm, 2017;
8. Məmmədli, R. Azərbaycan dili və qloballaşma prosesi. Bakı: Təhsil, 2020;
9. Abbasova N. “Mədəniyyət və qloballaşma kontekstində Azərbaycan” Mədəni İrs Jurnalı, 2022;
10. Hüseynova, S. "Milli kimlik və müasir çağırışlar". Dil və Cəmiyyət, 2(1), 2019;
11. Əliyeva, A. Qloballaşma və dil siyasəti: Bakı: ADPU, 2021;

12. Heydərlı, E. Təhsildə müasir çağırışlar və qloballaşma, 2018;
13. Əsədov, M. Milli mənsubiyyət və modernləşmə. Bakı: Nurlar, 2016.

Rəyçi: Dosent Məmmədova Elnarə Adil